

איוב - למשמעות השם

א. שם - ביטוי למהות, למאפיין

מגע ראשון עם כל דבר, אם חומרי ואם רוחני, עוד טרם המגע הממשי מוחשי, הוא המגע עם שמו של אותו עצם.

כבר אמרו קדמונים כי השם מורה על המהות¹. ויש שאמרו, כי "השם הוא יסוד הדבר"². יסוד הדבר

אך גם תכליתו: "השם יכוון על פי עניין תכלית הדבר..."³. מעתה יש מקום להידרש לשמותיהם של אישי המקרא, שהרי פגישה ראשונה עמם היא בשם. אמנם ראבי"ע הנחה: "אל תבקש טעם לכל השמות, אם לא נכתבו"⁴. אלא שהנחייתו זאת באה לעומת ההצעות הרבות שבאו במדרשי חכמים ובראשונים (רש"י, רמב"ן) לשם נמרוד, שכולן ראו בשם ביטוי למרידה וקריאת תיגר כלפי מעלה. אכן חכמים דרשו שמותיהם של רבים מן האישים המוזכרים במקרא; אם דרשות לשבח ואם לגנאי, אם כביטוי לאירוע אם כתקווה לעתיד. אף השמיעו לא אחת, כי השם המופיע במקרא, לא זהו שמו של האיש שניתן לו על ידי אביו ואמו, אלא הוא השם שנתן לו המקרא כביטוי למהותו ואופיו, או לאיזה אירוע מרכזי⁵. אם כך לגבי אישים הממלאים כאילו תפקיד שולי, קל וחומר הדברים לגבי אישים מרכזיים - נביאים, מלכים ומנהיגים. וכך מצינו שנדרשו שמותיהם של נביאים -

"ולמה נקרא שמו ירמיה, - שבימיו נעשה ירושלים אירימיה"⁶.

למה נקרא שמו עמוס? - א"ר פינחס: שהיה עמוס בלשונו⁷.

קהלת, למה נקרא שמו קהלת! - שהיו דבריו נאמרין בהקהל"⁸.

"יה' מבטן קראני - מעת היותי בבטן אמי קרא שמי ישעיה לרמוז שאנבא ישועות"⁹.

באמת, הולכים בזה חכמים בדרך שנסללה כבר במקרא, שהרי פעמים רבות הוסברו ונדרשו שמות במקרא, למן שמותיהם של אבות העולם והאומה דרך שמות השבטים ועד לשמותיהם של אנשים שונים. פעמים שנדרשו לשם אירוע, פעמים כמהות ופעמים שאצורה בשם תפילה או תוחלת¹⁰. אף במקום שלא נתפרש טעם השם, יכולה התבוננות לגלותו. הנה למשל קל מאוד למצוא את הזיקה שבין שמו של המלך יהושפט ומפעלו העיקרי - העמדת מערכת המשפט¹¹. ואף אצל מלכים אחרים ניתן למצוא זיקה.

ב. בקשת המשמעות באיוב

1 'קמי שנקרא בו מורה על המהות' - מהר"ל, נתיבות עולם, נתיב התשובה, פ"ח, ובכמה מקומות נוספים.

2 רבי צדוק הכהן מלובלין בספרו צדקת הצדיק. אות קפד, והוסיף: "ולכן אדם הראשון קרא שמות...".

3 ראיי"ה קוק, עולת ראיי"ה, ח"א, עמ' רכז.

4 פירושו לבראשית, מ"ו, ח.

5 ראה למשל בברכות, ד, ע"א: "נתנא לא מפייבשת שמו אלא איש בושת שמו ולמה נקרא שמו מפייבושת... לא כלאב שמו אלא דנאאל שמו ולמה נקרא שמו כלאב...".

6 מתנות כהונה: "לשון חורבה".

7 היינו כבד פה ועילג.

8 קה"ר, א, ב. שם בהמשך דיון מאלף לגבי שמותיו של שלמה, אם שלושה - ידידיה, קהלת שלמה - ואם שבעה. ואמר שם שמואל: "עיקר אותנטייה שלהם (היינו: השמות העיקריים האותנטיים) ידידיה, קהלת שלמה, מודה ר' שמואל באילוף ד', אלא שנתכנה בהן שלמה ושניתנו להידרש", באמת ידידיה ושלמה כבר הם כמו נדרשים מעצמם על ידידות ה' עמו ועל היות שלום ושלוח בימיו.

9 פירוש מצודת דוד לישעיה, מ"ט, א. וראה עוד בספר הזוהר, ריש פרשת תצוה.

10 וראה בעניין זה בדבריו של יהודה קיל בנספחות לפירוש דעת מקרא, דבה"י, סוף כרך ב, עמ' 36.

11 ראה דבה"ב, פרק י"ט, וביותר בדבריו אל השופטים: "ראו מה אתם עשים, כי לא לאדם תשפטו כי לה' ועמכם בדבר משפט" (פסוק ח).

הוצאת תבונות

מכללת הרצוג

מעשה מקום לשאלת משמעת שמו של גיבור הספר שהוא גם שמו של הספר¹². לגבי ספרנו איוב - לשאלה זאת משנה תוקף. כידוע נחלקו רבותינו לגבי עניינו של הגיבור ושל המסופר עליו. יש אומרים, שזו דמות ממשית קיימת אלא שנחלקו לגבי זמנה. יש המקדימים עד לתקופת האבות ויש המאחרים מאוד עד סמוך לשיבת ציון¹³. ויש שאמרו: "איוב לא היה ולא נברא אלא משל היה"¹⁴. בדעה זאת תמך הרמב"ם בדבריו על ספר איוב¹⁵. אם אכן כל הנכתב בזה הספר משל הוא, ודאי יש לבקש משמעות לזה השם, שהרי לא במקרה בחר מחבר הספר בשם זה. מעניין: הרמב"ם שכנזכר סבר כדעה שאיוב משל הוא, ביקש משמע לשם הארץ שבה היה האיש איוב, והסביר כי בחר להשתמש בשם עוץ בשל היות זה שם איש וגם "ציווי בחשיבה והתבוננות, עוצו עצה, וכאילו יאמר לך חשוב במשל זה והתבונן בו ודע עניינו והבן ההשקפה הנכונה איזו היא"¹⁶ משמע לשם הארץ ביקש, ואילו משמע לשם האיש, שהוא מוקד הספר ועיקר עניינו... כנראה בקעה הניח לבאים אחריו להתגדר בה.

ג. איוב - איוב

אפשרות ראשונה העולה על הדעת היא להיסמך על שיתוף האותיות איוב-איוב, ומתוך כך לראות את המשמע הקרוב. כדרך שכבש=כשב שמה=שלמה, כן איוב, כמעט כמוהו כאיוב. בדרך מעין זו הלכו קדמונים¹⁷ וחדשים¹⁸, אלא שלדידם לא הוא האיוב אלא הוא הנאיב, היינו: שאיובים לו. ואילו ראיית איוב כאיוב יכולה הייתה להיסמך על דברי איוב עצמו, הפונה כלפי מעלה ומתאונן "למה פניך תסתיר ותחשבני לאיוב לך" (י"ג, כד). ואליהו החוזר על דברי איוב כאילו מצטט מפיו "הן תנאות עלי ימצא יחשבני לאיוב לך" (ל"ג, ז).

על פי דרשת חכמים ניתן להצביע על ראייה אמנם מוטעית) המזהה איוב כאיוב:

"אמר רבה: איוב בסערה חרף ובסערה השיבוהו. בסערה חרף דכתיב 'אשר בסערה ישופני'. אמר לפנינו: ריבונו של עולם, שמא רוח סערה עבר לפניך ונתחלף לך בין איוב לאיוב"

(בבא בתרא, טז, ע"א).

כיוצא בזה בזוהר חדש (לרות, דף עה, טור ד), אלא ששם הוסיפו את הפסוק המתבקש - "רבי יוסי בן חלפתא: ... אמר איוב: רבש"ע, שמא רוח סערה עברה לפניך, ונתחלף לך שמי איוב באיוב. הה"ד 'ותחשבני לאיוב לך'".

ד. איוב - השב

דרך נוספת המובאת ע"י חדשים, ויש לה מהלכים קדמונים, נסמכת על משמעות השורש

"אוב" בערבית. "הפירוש שפירשו את השם איוב, לפי מסורת אחת, המובאת אף בתוספת השבעים שבסוף הספר, משמעו: השב וקם לתחייה, כמשמעו של השם אוב בכינוי המכשף בעל אוב, כרוח

- 12 לא תמיד נקרא הספר על שם האיש. הנה למשל ספר תהלים ומגילת שיר השירים.
- 13 ראה הסוגיה במסכת בבא בתרא, דף טו; ירושלמי, סוטה, פרק ה, הלכה ו; בבראשית רבה, פרשה נו.
- 14 בבא בתרא, שם.
- 15 מורה נבוכים, ח"ג, פכ"ב. לעומתו ראה בראשית הספר. הוא משוכנע שאיוב אכן היה.
- 16 ע"פ תרגומו של ר"י קאפח.
- 17 ר' זרחיה מברצלונה, בתוך אוסף הפירושים שהוצא ע"י ישראל שורץ, תקות אנוש, ברלין תרכ"ח (נדמ"ח ירושלים תש"ל).
- 18 ישם זה האיש איוב, שעניינו לפי שורשו איבה ושנאה, על שהיה כאוב ונרחק מאוד מן הבורא ית' תחילה, שנמסר ביד השטן חנים... ולא עוד אלא שאפילו מן הבריות היה שנוא ונתעב כאיוב שפשע..." (מן ההקדמה לפירוש).
- 18 נה. טור סיני בפירושו לאיוב (מהדורה חדשה, ירושלים, תשל"ב), בסעיף 8 של המבוא, עמ' 393. מאיר וייס במחברתו; הסיפור על ראשיתו של איוב, (בסדרת עיונים למדריך ולמורה, הוצאת הסוכנות היהודית, ירושלים, תשכ"ט), עמ' טז-ז, דוחה הצעה זאת, שכן לפי הספר והסיפור אין איוב נתפס כאיוב שמיים. לדעתו, השם איוב הוא שמושל צדיק גמור מפורסם באגדות העם, ובעל הספר נטל דמות זאת ועשאה גיבור ספרו, ולכן הוא אומר איוב שמו, כאומר, אותו איוב המוכר וידוע. אך בכך לא פתר את משמעות השם, ויהי זה שמו של אותו צדיק אגדתי, אף שם זה תובע את פשרו ומשמעותו.

הוצאת תבונות

מכללת הרצוג

המת החוזר וקם לתחייה, וכהוראת השורש אוב בערבית: שוב חזור. אולם משמעו של אותו שורש הוא גם חזור בתשובה וממנה בערבית אואב (أوب) החוזר בתשובה, בעל תשובה¹⁹ ברם, אין אדם שב בתשובה אלא אם כן חטא. בעוד שהספר מדגיש כי גם לאחר שהוכה בשחין רע "בכל זאת לא חטא איוב בשפתי" (בי' י). אמנם רבא דקדק ולמד מן ההדגשה "בשפתי" כי "בשפתי לא חטא - בלבו חטא" (בבא בתרא, טז, ע"א). וכן גם עולה מן התרגום הארמי ומרש"י. רבבי' דקדק מן הכתוב "בכל זאת": "להורות כי עוד יחטא בשפתי ויוציא מפיו מלים ברוב צעריו"²⁰.

אבל, בגמ' שם חולק אביי על רבא, ולדעתו, כל שאמר איוב לא אמר אלא "כנגד [=כלפי] השטן". ומחלוקת אמוראים זאת היא גם מחלוקת תנאים, ואביי כרבי יהושע, כאמור בגמ' שם. יתר על כן: מדברי תנאים במשנה בסוטה (ה', ה) עולה שאף בנאומיו עדיין בצדקו הוא עומד - "בו ביום דרש רבי יהושע בן הורקנוס: לא עבד איוב את הקב"ה אלא מאהבה, שנאמר (י"ג, טו) - 'יהן יקטלני לו איחל', ועדיין הדבר שקול: לו אני מצפה או איני מצפה [היינו לא באלף], תלמוד לומר (כ"ד, ה): 'עד אגוע לא אסיר תמתי ממני' - מלמד שמאהבה עשה. אמר רבי יהושע²¹: מי יגלה עפר מעיניך רבן יוחנן בן זכאי, שהיית דורש כל ימיד שלא עבד איוב את המקום אלא מיראה... והלוא יהושע תלמיד תלמידך לימד שמאהבה עשה". בין עבד מאהבה בין מיראה, אתני צדיק גמור הוא²². והלוא כך משתמע מפרק הסיום של הספר, באמור ה' אל אליפז:

"חרה אפי בך ובשני רעיך כי לא דברתם אלי נכונה כעבדי איוב"

(מ"ב, ז).

והוא שונה ואומר:

"ויעתה קחו לכם שבעה פרים... ולכו אל עבדי איוב והעליתם עולה בעדכם ואיוב עבדי יתפלל עליכם.. כי לא-דברתם אלי נכונה כעבדי איוב"

(שם, ח).

משמע, דיבר איוב נכונה²³. והוא הוא עבדו של ה' כמודגש כמה פעמים בכתוב זה, כדרך שהיה לפני טרם הניסיון; כאמור בדברי ה' אל השטן "השמת לבך על עבדי איוב" (א', ח), "אל עבדי איוב" (בי', ג).

גם אם נקבל את דעתו של רבא שחטא איוב, אם בלבו ואם גם בשפתי, ורק משדבר עמו ה' מן הסערה, שב הוא וניחם על שאמר וחטא, קשה יהיה לקבל שנקרא שמו איוב-במשמע של שב בתשובה. שכן עיקרו של הספר אינה שיבתו של איוב אלא דווקא נאומיו שבהם התעצם עם הרעים ועם אלוהים. וראוי שיהיה שם הספר ושם גיבורו של הספר מבטא את עיקרו של הספר ולא את חלקו האחרון.

ה. איוב - אוב

שמה ניתן לילך בדרך הקושרת איוב באוב, אך בהבנה שונה.

19. תור סיני, ערך איוב באנצ' מקראית: וביתר הרחבה במבוא לפירושו לספר איוב הנ"ל, עמ' 393-394;
20. וזה גם עולה מהמשך דברי רבא בגמ' שם: "בשפתי לא חטא בלבו חטא. מאי קאמר - 'ארץ נתנה ביד רשע מני שופטיה יכסה'...". ואפשר שכוונת רבא היא שמה שנאמר אח"כ בשפתי כבר היה בלבו של איוב אותה שעה.
21. הוא רבי יהושע המסביר בבבא-בתרא, טז, ע"א, שדבריו הקשים של איוב לא נאמרו אלא כלפי השטן. וראה בגמ' סוטה, לא, ע"א, דברי ר"מ בבבא-בתרא, שדרך שירא אלוהים האמור באברהם - מאהבה, אף יראתו של איוב רפודה באהבה.
22. הסוגיה שם בסוטה מסיימת בדברי רבא לשני תלמידיו "תרוויכו צדיקי גמורי אתון, מר מאהבה ומר מיראה" (שניכם צדיקים גמורים אתם. אתה מאהבה ואתה מיראה).
23. אמנם ראה רבבי': "דברתם אלי נכונה" - הטעם שהודה ואמר נחמתי" אבל לא כך משמע שהרי הכתוב משווה דבריהם שאמרו מול דברי איוב. משמע, דברים שאמרו בעת הוויכוח.

הוצאת תבונות

מכללת הרצוג

עניינו של האוב ומשמעותו של השם, לא נתפרשו בבירור²⁴. בין כך ובין כך הרי זה קשור בדרישה אל המתים ובשמיעת קול המת, הנדרש כביכול לאשר שואלים אותו. קול הבא כאילו מן האופל, מקום המתים.

איוב המיוסר נפשית וגופנית, המוכה בשחין רע - כמוהו כמת. והלוא זו תקוותו להיות נמנה עם יורדי קבר שוכני שאול. על כן הוא מקלל את יומו ותוהה:

מבטן יצאתי ואגוע...	"למה לא מרחם אמות
כעללים לא ראו אור.	או כנפל טמון לא אהיה
ושם ינוחו יגיעי כח...	שם רשעים חדלו רגז
וחיים למרי נפש	למה יתן לעמל אור
ויחפרהו ממטמונים,	המחכים למות ואיננו
ישישו כי ימצאו קבר..."	השמחים אלי גיל

(ג', יא-כב).

בשחך רפדתי יצועי.	"אם אקוה שאול ביתי
אמי ואחתי לרמה	לשחת קראתי אבי אתה
ותקותי מי ישורנה	ואיה אפו תקותי
אם יחד על עפר נחתי"	בדי שאל תרדנה

(י"ז, יג-טז).

קולות שיצאו מפיו מעתה קרובים הם להיות קולותיו של אוב המדבר כאילו מתוך קברו, דבריו כאילו משם הם נטולים, מן השאול.²⁵

ו. איוב - תמורה, עולם נטול אלוהות

ניתן לילך בדרך אחרת. האזהרה בתורה בהקשר לאוב היא בעיקר להידרשות אל בעלי האוב והיידעונים. שכן ההידרשות להם נובעת מן התחושה- כאילו אין אלוהים בארץ, ואין דרך לידע סודות העולם והתרחשויות עתידות אלא באמצעות תחליפים אלו. לעומת הקשר הישיר אל אלוהים חיים באה הדרישה אל המתים. הנה הכתוב המזהיר, מעמיד זה מול זה -

"לא ימצא בך מעביר בנו ובתו באש, קסם קסמים מעונו ומנחש ומכשף- וחבר חבר ושאל אוב וידעני ודרש אל המתים...
תמים תהיה עם ה' אלהיך.

כי הגוים האלה אשר אתה יורש אותם אל מעננים ואל קסמים ישמעו. ואתה לא כן נתן לך ה' אלהיך. נביא מקרבך מאחיך כמני יקים לך ה' אלהיך אליו תשמעו..."

(דברים, י"ח, י-טו).

הגויים האלה, כל עולמם - אובות ויידעונים. אך יש וגם יראים ותמימים כשחרב עליהם עולמם התמים השלם, ואין להם כל דרך לדרוש אל אלוהים, הרי הם דורשים בעל כורחם אל האובות. כך מצינו אצל שאול המלך -

"וירא שאול את מחנה פלשתים וירא ויחרד לבו מאד. וישאל שאול בה' ולא ענהו ה' גם

בחלמות גם באורים גם בנביאים. ויאמר שאול אל עבדיו בקשו לי אשת בעלת אוב...
ויאמר קסומי [קסמי קרי] נא לי באוב והעלי לי את אשר אמר אליך"

24 ראה סנהדרין, סה, הצעות אחדות, ובראשונים שם מחלוקת בפירוש הדברים. אולי קשור עניין אוב עם אב. כמה וכמה פעמים במקרא מוגדרת המיתה כשכיבה עם האבות "ושכתני עם אבתי" (בראשית, מ"ז, ל; וראה פירושו של רש"י"ה שם). שואל באובות הוא הנשאל במתים.

25 אמנם איוב קרוי הוא כאן ולא אוב. שכן נטש שם שהיה מצוי, אך השתמשו בו כאן בשל צלילו הקרוב לאוב. וכבר אמר ראבי"ע בפירושו לבראשית (ה', כט): "כי העברים ישמרו הטעמים ולא המלות", ובכך מסביר הוא שם כי נקשר השם נח אל ינחמנו.

הוצאת תבונות

מכללת הרצוג

(שמו"א, כ"ח, ה-ח).

עולם מעין זה הוא הנשקף לנו בחלקו העיקרי של ספר איוב, והוא העולה מתוך נאומיו של איוב. קודם לאסונות שניתכו על איוב, היה קשר מתמיד בינו לבין ה'. והוא מתרפק על אותם ימים -

"מי יתנני כירחי קדם

כימי אלוה ישמרני

בהלו נרו עלי ראשי

לאורו אלך חשך

כאשר הייתי בימי חרפי

בעוד שדי עמדי"

בסוד אלוה עלי אהלי

(כ"ט ב-ה)

ומאז נחתו עליו הפגעים ניתק הקשר. ועל כך צועק איוב רבות -

"הן אצעק חמס ולא אענה

אשוע ואין משפט.

ועל נתיבותי חשך ישים"

ארחי גדר ולא אעבור

(י"ט ז-ח)

"מי יתן ידעתי ואמצאהו

אבוא עד תכונתו

אערכה לפניו משפט ופי אמלא תוכחות...

ואחור ולא אבין לו..."

הן קדם אהלך ואיננו

(כ"ג ג-ח)

"אשוע אליך ולא תענני"

(ל' כ).

ועוד כהנה רבות.

כיוון שניתק הקשר עם ה', הרי מתמלא חלל זה בעולמות חליפיים מעין אובות ויידעונים.

עולם של אובות, עולם מהופך הוא, עולם של תמורה²⁶, של שליטת שטן וכוחות שאול כביכול.

זהו העולם הנשקף לאיוב מבעד לייסוריו.

דבר ה' אל האדם אפשר לו שיגיע בשני אפיקים: נבואה ומסורת (שאף היא ראשיתה בהתגלות

נבואית). כנגד השאלה באוב באה השאלה בנביאים, כך נאמר בפרשת שופטים. לעומת הגויים

הנדרשים למעוננים וקוסמים -

"לא כן נתן לך ה' אלהיך. נביא מקרבך מאחיד כמני יקים לך ה' אלהיך אליו תשמעון"

(י"ח, יד-טו).

אף הרעים מנסים להציב מול דבריו של איוב חזיון נבואי. כך אומר אליפז:

"ואלי דבר יגנב..."

בשעפים מחזיונות לילה

בנפל תרדמה על אנשים.

ורוח על פני יחלף... תמונה לנגד עיני דממה וקול אשמע"

(ד', יג-טז).

אף מצינו דרישה אל האובות כנגד שאלה לוקנים ולאבות החיים. זה פשר הסמיכות בפרשת

קדושים:

"אל תפנו אל האבות ואל הידענים אל תבקשו לטמאה בהם אני ה' אלהיכם מפני שיבה

תקום והדרת פני זקן"

(ויקרא, י"ט, לא-לב).

26 עניין זה אפשר בא לידו ביטוי גם במקום מושבו "ארץ עוף". ארץ עוף זה מקומה של בת אדום. כאמור באיכה (ד'),

כא):

"שישי ושמיני בת אדום יושבתי [יושבת קרין] בארץ עוף". היא התאומה לבת ציון והיא גם התמורה: כשזו עולה זו

יורדת.

הוצאת תבונות

מכללת הרצוג

ואף הרעים מנסים להציג דבריהם כמעוגגים במסורת זקנים –

”גם שב גם ישיש בנו כביר מאביך ימים”

(ט”ו, י)

ואליהו סבר אף הוא כי זקנתם של הרעים תפיק חכמה –

”אמרתי ימים ידברו רוב שנים ידיעו חכמה”.

(ל”ב, ו)

איוב שמו

הכתוב המפגיש אותנו לראשונה עם הדמות אומר:

”איש היה בארץ עוף איוב שמו והיה האיש ההוא תם וישר וירא אלהים וסר מרע”.

בסיפא של הכתוב שומעים באורח ברור מאוד על צדקותו, בעוד ברישא באו דברים סתמיים:

מקומו היכן ושמו מהו. ברם, מתוך דקדוק חכמים במקראות עולה כי אף מן האזכור הסתמי של

השם ניתן ללמוד על הדמות, אם חיובית היא או שלילית. נאמר במדרש שמואל²⁷:

”ושמו אלקנה” - הרשעים קודמים לשם: ’נבל שמו’, ’גלית שמו’, ’שבע בן בכרי שמו’.

אבל הצדיקים שם קודמין: ’ושמו אלקנה’, ’ושמו ישי’, ’ושמו בעז’, ’ושמו מרדכי’ -

דומין לבוראן: ’ושמי- ה’ לא נודעתי להם”.

בעקבות כלל זה, לכאורה עולה מן הרישא כי איוב נמנה עם הרשעים, שהרי אף אצלו מקדים

הכתוב את השם לציון שמו: ”איוב שמו”, כדרך שנוהג לגבי רשעים.

ראב”ע מתייחס לקושי זה בדבריו לפסוק הראשון.

”ואל תתמה על מלת איוב שמו, כי איננו רשע כלל, והנה כתוב ’ה’ איש מלחמה ה’ שמו’.

והפך הדבר: ’ויהי איש אחד מהר אפרים ושמו מיכיהו’. אולי בעל הדרש על הרוב הנמצא

דיבר”.

מצא ראב”ע שני מקרים שבהם הכלל איננו אפשרי. ודאי שה’ צדיק, אף כי נאמר ”ה’ שמו”,

ומאידך, מיכיהו - רשע היה, ואעפ”כ נאמר אצלו ”ושמו מיכיהו”. אכן במדרש עצמו מקשים מלבן

שאצלו נאמר ”ושמו לבן”. ואמר על כך רבי יצחק, שהרי זה ”פראדוקסיס”, היינו פרדוקס, תופעה

מופלאה שלא בהתאם לכללים. ובעל ”לקח טוב”²⁸ נזהר וכתב: ”רובם של צדיקים שםם קודם

להזכרתם, רוב הרשעים...”.

אפשר והעמקה במשמעות הכלל שבמדרש תפתור את השאלה. מה בין ”ושמו...” ובין

”...שמו”. אצל הרשעים השם כאילו מקרי, אין השם מבטא את הממשות הפנימית, זו שניצוקה

בתוכם עם התהוותם. חיייהם, חיים חיצוניים הם ללא משמעות. לפיכך הזיקה בין השם לבין

הדמות היא ארעית ומקרית. שם שבו הוא נקרא לחוד, ומהות אמתית לחוד. ואולי המהות והזהות

האמתית כבר אבדו מהם, ואין להם אלא שם חיצוני בלבד. הפגישה עמם היא פגישה עם שם חיצון,

עקר.

לא כן צדיקים. הם חיים חיים מהותיים מלאים, שםם קודמם. השם החיצון מותאם הרמונית

לזהות הפנימית התוכית.

אפשר וזה שביקש בעל הספר לרמוז כבר עם פתיחתו. מהותו הפנימיה של איוב היא זו

המתוארת בסיפא של הכתוב: ”תם וישר וירא אלהים וסר מרע”. ומן הבחינה הזאת ”אין כמהו

בארץ’, (א’, ח). ברם, בספר עתידה להשתקף דמות שונה לכאורה. נתחלף כאילו איוב באויב. השם

איוב, אם שמזכיר אויב אם שמזכיר אוב, כבר אינו מבטא אותה צדיקות ולכך אומר בעל הספר:

27 פרשה א, פסוק ו. וכן במדרש רות, פרשה ד, ה.

28 על מגילת אסתר, פסוקה ”איש יהודי”.

הוצאת תבונות

מכללת הרצוג

גיבור ספרנו, זה שייקרא איוב; לא זהו שמו האמתי; השם איוב אינו אלא כמשל שנוצר לצורך הספר; לפיכך הוא אומר: "איוב שמו" - שם חיצוני שאינו משקף אל נכון את התוכן הפנימי של הדמות.

כיוצא בדבר לגבי הכתוב שבו משתמש ראבי"ע - "ה' שמו". בתחילת הפסוק שם נאמר: "ה' איש מלחמה". האם זאת היא באמת מהותו של הקב"ה, והלוא שמו שלום כפי שמוסרת הגמ' בשבת (י, ע"ב): "שם גופיה אקרי שלום, דכתיב: ויקרא לו ה' שלום"²⁹. נמצא, בהיותו איש מלחמה אין הוא כביכול נשקף במהותו היותר אמיתית ולכך נאמר "ה' שמו"³⁰.

29 ראה רש"י, סנהדרין, מד, ע"א: "...ושלום שם שמים הוא": תוס', סוטה, י, ע"א; שו"ע, יו"ד, סימן רעו, ס"י"ג, בהגה: "ואסור לכתוב שם לכתחילה שלא בספר דיכול לבוא לידי ביזיון. ולכן נוהרים שלא לכתוב שם באיגרת: ויש נוהרים אפילו במילת שלום שלא לגמור כתיבתו". ברם ראה שם בש"ך ובפתיחי תשובה, דרוב העולם אין נוהרים בזה...

30 בדרך זו ניתן להבין מקומות נוספים שבהם מופיע הצירוף "ה' שמו". עמוס אומר (ה', ח): "עשה כימה וכסיל, והפך לבקר צלמות ויום לילה החשיך, הקורא למי הים וישפכם על פני הארץ ה' שמו". אף כאן מתואר ה' כמחולל חושך וצלמות, כמי שמציף את היבשה. פעולות הפוכות למעשי חבריאה שמבראשית. בתיאור אשר כזה ה' שמו ולא שמו ה'. כיוצא בזה בהמשך שם (ט, ה-1): "ואדני ה' הצבאות הנוגע בארץ ותמוג ואבלו כל יושבי בה, ועלתה כיאר כלה ושקעה כיאר מצרים. הבונה בשמים מעטתו ואגדתו על ארץ יסדה. הקורא למי הים וישפכם על פני הארץ, ה' שמו". ברם, מצינו פעם נוספת ביטוי זה, והוא בנבואת ירמיה בהיותו עוצר בחצר המטרה: "כח אמר ה' עשה ה' יוצר אתה להכינה ה' שמו". הפרשנים מבינים נבואה זאת כמכוונת לנחמות העתידות. הדברים מוסבים על ירושלים: "עשה" - המגדלה והמרומומה ועל ירושלים יאמר שזכר למעלה. "יוצר אתה" - המחמדש אותה להכינה עד עולם" (מצודות בעקבות רד"ק). אנו על פי דרכנו נפרש "עשה", ו"יוצר אתה" כמכוונים על הפרענות הניתנת עתה על העיר, פירוש שיבהיר את השימוש בביטוי "ה' שמו".